

Секція Економіка	
УДК 338.43:631.11:635.7:635.75.	
DOI	
Дата першого надходження статті до видання	24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування	13.05.2026
Дата публікації/оприлюднення	30.05.2026

Імплементація зарубіжного досвіду як чинник інноваційного розвитку виробництва нішевих овочевих культур в Україні

Байдала Вікторія Володимирівна

доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
e-mail: baidala@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1532-2913>

Гуцул Тетяна Анатоліївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
e-mail: gutsul_tetiana@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1826-240X>

Суліма Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна
e-mail: sulima_natalia@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3852-7989>

Анотація. Трансформація аграрного сектору України, необхідність відновлення економічної активності сільських територій, диверсифікації джерел доходів населення та створення нових можливостей для самозайнятості актуалізують пошук перспективних напрямів розвитку нішевого агровиробництва. Особливий інтерес у цьому контексті становлять спаржа та шафран, які характеризуються високою доданою вартістю, значним потенціалом для розвитку малого фермерства та можливістю інтеграції в міжнародні ринки. Метою статті є розроблення механізмів імплементації європейського досвіду виробництва спаржі та шафрану для активізації нішевого агробізнесу та зміцнення економічної спроможності сільських громад України. У дослідженні застосовано методи аналізу та синтезу для узагальнення європейських практик; порівняльний аналіз – для оцінювання особливостей моделей виробництва в Німеччині, Іспанії, Італії та Греції; методи систематизації та групування – для визначення перешкод для розвитку нішевих культур в Україні та інструментів їхньої підтримки; а також метод узагальнення – для формування авторської моделі розвитку виробництва спаржі та шафрану. Інформаційну основу становили статистичні дані європейських установ, матеріали галузевих організацій, публікації щодо практичного досвіду виробників та інформація про державні й міжнародні програми підтримки аграрного підприємництва. Проаналізовано особливості організації спаржівництва в Німеччині, Іспанії та Італії, а також моделі розвитку шафранівництва в Греції, Іспанії та Італії. Визначено основні чинники успішного функціонування галузі, серед яких розвиток сімейного фермерства, кооперації виробників, сертифікації продукції, територіального брендингу, цифровізації виробництва та формування продукції з

високою доданою вартістю. Проаналізовано сучасний стан виробництва спаржі та шафрану в Україні, систематизовано основні фінансові, організаційні, кадрові та ринкові виклики для його розвитку. Узагальнено грантові та інституційні інструменти підтримки аграріїв, які можна залучити для масштабування виробництва та підвищення його конкурентоспроможності. Обґрунтовано механізми імплементації європейського досвіду та розроблено модель розвитку сегмента спаржі та шафрану, яка охоплює етапи започаткування господарської діяльності, формування виробничої бази, навчання фермерів, кооперацію, сертифікацію, а також розширення переробки, упровадження агротуризму та вихід на зовнішні ринки.

Ключові слова: нішеві культури, сімейне фермерство, кооперація виробників, територіальний брендинг, грантова підтримка, сільські громади, інклюзивний розвиток, економічна ефективність.

Implementation of foreign experience as a factor of innovative development of niche vegetable crop production in Ukraine

Baidala Viktoriia Volodymyrivna

Dr. Sc. in Economics, Head of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: baidala@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1532-2913>

Gutsul Tetiana Anatoliivna

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: tet.gutsul@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1826-240X>

Sulima Nataliia Mykolaivna

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: sulima_natalia@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3852-7989>

Abstract. The transformation of Ukraine's agricultural sector, the need to restore economic activity in rural areas, diversify household income sources and create new opportunities for self-employment underscore the importance of identifying promising directions for the development of niche agricultural production. In this context, asparagus and saffron are of particular interest due to their high value-added potential, suitability for small-scale farming, and opportunities for integration into international markets. The purpose of the article is to develop mechanisms to implement European experience in asparagus and saffron production to stimulate niche agribusiness development and strengthen the economic capacity of rural communities in Ukraine. The study employs methods of analysis and synthesis to generalize European production practices, comparative analysis to assess the specific features of production models in Germany, Spain, Italy, and Greece, systematization and grouping methods to identify barriers to the development of niche crops in Ukraine and the instruments for their support, as well as the method of generalization to develop an authorial model for the development of asparagus and saffron production. The information base comprises statistical data from European institutions, materials from industry organizations, publications on producers' practical experience, and information on national and international support

programs for agricultural entrepreneurship. The information base includes statistical data from European institutions, materials from industry organizations, publications describing producers' practical experience, and information on national and international support programs for agricultural entrepreneurship. The article analyzes the organizational features of asparagus production in Germany, Spain, and Italy, as well as saffron production models in Greece, Spain, and Italy. Key factors contributing to the successful development of these sectors include family farming, producer cooperation, product certification, territorial branding, digitalization of production, and the creation of high-value-added products. The current state of asparagus and saffron production in Ukraine is characterized, and the main financial, organizational, labor, and market-related barriers to their development are systematized. Grant-based and institutional support mechanisms for expanding production and enhancing competitiveness are summarized. Proposed mechanisms for implementing European experience and a development model for asparagus and saffron production are designed. The model encompasses business initiation, establishment of production facilities, producer training, cooperation, certification, processing development, agritourism, and access to foreign markets.

Keywords: niche crops, family farming, producer cooperation, territorial branding, grant support, rural communities, inclusive development, economic efficiency.

Вступ

Актуальність проблеми. Воєнні дії, руйнування виробничої інфраструктури, скорочення трудового потенціалу сільських територій і потреба у відновленні економічної активності громад зумовлюють пошук нових моделей розвитку аграрного сектору України. Особливого значення набувають напрями господарювання, здатні забезпечувати високу додану вартість продукції, ефективне використання земельних ресурсів і створення нових робочих місць для населення [1, с. 38]. Одним із таких напрямів є вирощування нішевих культур [2, с. 24], зокрема спаржі та шафрану, попит на які поступово зростає як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Розвиток цих культур відкриває додаткові можливості для диверсифікації аграрного виробництва, підтримки сімейного фермерства, ветеранського підприємництва та самозайнятості населення. Водночас країни Європейського Союзу (далі – ЄС) сформували ефективні моделі організації виробництва спаржі та шафрану, що ґрунтуються на кооперації виробників, сертифікації продукції, територіальному брендингу та використанні фінансових інструментів підтримки. Це зумовлює необхідність дослідження можливостей адаптації цього досвіду для активізації розвитку нішевого агробізнесу в Україні, зміцнення економічної стійкості громад та створення передумов для їхнього відновлення та довгострокового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку нішевих сільськогосподарських культур, диверсифікації аграрного виробництва та пошуку нових напрямів відновлення сільських територій активно досліджують як закордонні, так і українські науковці. Зокрема, Л. Джуппоні (L. Giurroni) та ін. обґрунтовують доцільність вирощування шафрану як додаткового джерела доходів для фермерських господарств гірських і передгірських регіонів Італії, наголошуючи на його економічній та екологічній стійкості [3]. Перспективні напрями селекції спаржі визначає Д. Дрост (D. Drost), який підкреслює необхідність упровадження інновацій для забезпечення сталого вирощування цієї культури [4]. У своєму дослідженні М. Андре (M. André) зі співавт. доводять, що розширення виробництва диверсифікованих культур сприяє формуванню більш стійких продовольчих систем і розвитку локальних ринків [5]. Позитивний вплив екосхем Спільної аграрної політики ЄС на збереження різноманітності культур та зниження ризиків монокультурного виробництва обґрунтовують М. Зелінський (M. Zieliński) зі співавт. [6]. Особливості технологій

вирощування спаржі досліджують Дж. Хонг (J. Hong) та колеги. Науковці досліджують вплив способів вирощування на врожайність і вміст біологічно активних речовин у продукції [7]. Можливості підвищення прибутковості виробництва шафрану шляхом комплексного використання побічної продукції та впровадження принципів циркулярної економіки описують К. Барб'єрі (C. Barbieri) та ін. [8]. Водночас Н. Ткач розглядає нішеві культури як перспективний напрям розвитку малого агробізнесу в Україні та інструмент підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств [9]. Сучасний стан вітчизняного виробництва нішевих культур вивчають І. Беженар та Г. Скиба. Автори окреслюють основні проблеми й перспективи їхнього розвитку [2]. Економічні аспекти диверсифікації аграрного виробництва аналізують Х. Сабала (J. Zabala) та ін. Дослідники доводять позитивний вплив урізноманітнення структури посівів на стійкість аграрних систем [10]. Перспективність вирощування нішевих культур як складника екоінноваційного розвитку аграрного виробництва України обґрунтовують Л. Хебрин-Байді (L. Hebrun-Baidy) та ін. [11]. Аналіз наукових праць засвідчив наявність вагомого наукового доробку щодо технологічних, економічних та організаційних аспектів вирощування спаржі, шафрану й інших нішевих культур, а також їхньої ролі в диверсифікації аграрного виробництва та забезпеченні сталого розвитку сільських територій.

Виділення невирішеної частини проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених технологіям вирощування спаржі та шафрану, економічній ефективності нішевих культур, питанням диверсифікації аграрного виробництва та розвитку сільських територій, у наукових працях практично відсутній комплексний підхід до розгляду цих культур як інструменту соціально-економічного відновлення територій у післявоєнний період. Недостатньо дослідженими залишаються можливості використання спаржі та шафрану в контексті розв'язання гострих соціальних завдань: створення робочих місць, підтримки ветеранського та сімейного підприємництва, інтеграції внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) у місцеву економіку, а також формування інклюзивних моделей розвитку громад на основі грантової підтримки, кооперації та виробництва продукції з високою доданою вартістю. Крім того, потребує подальшого обґрунтування адаптація успішних європейських практик вирощування нішевих культур до сучасних умов України та завдань післявоєнного відновлення сільських територій.

Мета статті – обґрунтування механізмів імплементації європейського досвіду вирощування спаржі та шафрану, а також розроблення моделі нішевого агровиробництва для підвищення економічної стійкості сільських громад України.

Наукова новизна полягає в систематизації європейських моделей розвитку виробництва спаржі та шафрану, визначенні механізмів їхньої адаптації до українських реалій, а також розробленні авторської моделі розвитку цих культур як інструменту економічного відновлення й інклюзивного розвитку сільських територій.

Практичне значення результатів полягає в можливості застосування запропонованих механізмів імплементації європейського досвіду, інструментів грантової підтримки та авторської моделі розвитку виробництва спаржі й шафрану органами влади, територіальними громадами, фермерськими господарствами та громадськими організаціями для активізації нішевого агробізнесу та зміцнення економічної спроможності сільських територій.

Методологія

Методи дослідження. У роботі застосовано методи аналізу та синтезу для узагальнення європейського досвіду виробництва спаржі та шафрану; порівняльний аналіз – для зіставлення моделей організації виробництва в Німеччині, Іспанії, Італії та Греції; систематизацію та групування – для виокремлення проблем розвитку нішевих

культур в Україні та формування механізмів адаптації закордонного досвіду; узагальнення – для розроблення авторської моделі розвитку виробництва спаржі та шафрану.

Джерела даних. Інформаційну основу дослідження становлять наукові публікації вітчизняних і закордонних авторів, матеріали спеціалізованих галузевих видань і вебресурсів, публікації щодо практичного досвіду виробників спаржі та шафрану, а також відомості про державні й міжнародні програми підтримки розвитку аграрного підприємництва.

Інструменти аналізу. Для оброблення результатів використано порівняльні й аналітичні таблиці, які дали змогу систематизувати європейські моделі виробництва, виокремити основні виклики розвитку нішевих культур в Україні, узагальнити механізми імплементації закордонного досвіду та структурувати інструменти фінансової підтримки виробників.

Обмеження дослідження. Дослідження зосереджене на аналізі окремих європейських практик вирощування спаржі та шафрану й не охоплює всі країни-виробники цих культур. Крім того, через обмеженість офіційної статистики щодо виробництва спаржі та шафрану в Україні окремі висновки ґрунтуються на узагальненні практичного досвіду виробників та інформації з галузевих джерел.

Результати

Досвід провідних європейських виробників спаржі дає змогу виокремити ефективні організаційно-економічні та технологічні підходи, придатні для адаптації в Україні.

Німеччина є найбільш розвиненою країною Європи у сфері вирощування спаржі. Високий попит на цю культуру серед населення сприяв формуванню потужного спеціалізованого сектору овочівництва, орієнтованого як на внутрішній ринок, так і на забезпечення стабільного постачання високоякісної продукції. За даними Федерального статистичного відомства Німеччини (Destatis), у 2023 році валове виробництво спаржі становило 111,9 тис. т, що на 1,45 % перевищило показник попереднього періоду [12]. На Німеччину припадає близько 40 % загальноєвропейського виробництва спаржі, що підтверджує її лідерські позиції на ринку. Характерною рисою німецької моделі є поєднання високої культури споживання зі спеціалізованим фермерським виробництвом. Середнє споживання спаржі становить близько 1,7 кг на особу на рік, що є одним із найвищих показників у світі. Попри значні обсяги власного виробництва, країна є великим імпортером продукції, що свідчить про стабільний внутрішній попит та високу економічну привабливість ринку [12]. Одним з основних чинників успіху є діяльність сімейних фермерських господарств, які впроваджують інноваційні технології вирощування, удосконалюють логістичні процеси та активно використовують прямі канали збуту. Значна увага приділяється якості продукції, механізації виробництва та розвитку локальних брендів. Німецький досвід засвідчує ефективність спаржівництва як напрямку диверсифікації малих і середніх фермерських господарств.

Серед європейських країн особливе місце на ринку спаржі посідає Іспанія, яка є провідним виробником зеленої спаржі та одним із найбільших її експортерів. За даними Міністерства сільського господарства, рибальства та продовольства Іспанії, у 2021 році виробництво перевищило 62 тис. т на площі близько 13,5 тис. га. Понад 60 % зеленої спаржі виробляється в провінції Гранада, де сформувався спеціалізований кластер вирощування, переробки та реалізації продукції [13]. Іспанська модель розвитку галузі характеризується виразною експортною орієнтацією та активним упровадженням інновацій. Виробники застосовують сучасні технології контролю якості продукції, удосконалюють виробничі процеси та логістичні ланцюги постачання, що забезпечує конкурентоспроможність продукції на міжнародному ринку [13]. Вагомим чинником

конкурентоспроможності галузі є інституційна підтримка, спрямована на модернізацію виробництва та розширення експортних можливостей. Пріоритетними напрямками – підвищення якості продукції, розвиток кооперації виробників та зміцнення позицій на ринках країн ЄС [10, р. 2699]. Водночас обмеженість людських ресурсів зумовлює необхідність залучення сезонних працівників та поступове впровадження більш механізованих виробничих рішень. Це сприяє підвищенню ефективності виробництва та зміцненню конкурентних переваг галузі.

Характерною рисою італійської моделі є домінування сімейних фермерських господарств, які поєднують традиційні аграрні практики з інноваційними технологіями виробництва. Значна частина продукції реалізується через локальні ринки, фермерські кооперативи та систему географічних зазначень, що сприяє формуванню доданої вартості та зміцненню ринкових позицій виробників. Спаржа – важлива експортна культура країни. Основним зовнішнім ринком збуту є Німеччина, що засвідчує високий попит на італійську продукцію та ефективність сформованої системи сертифікації та контролю якості. Водночас галузь постає перед нестачею робочої сили, наслідками кліматичних змін та нестабільністю ринкової кон'юнктури, що зумовлює поступове скорочення площ вирощування в окремих регіонах. Попри це досвід Італії підтверджує ефективність розвитку нішевих овочевих культур на засадах сімейного фермерства, кооперації та виробництва продукції з високою доданою вартістю [10, р. 2700].

Якщо європейський досвід виробництва спаржі демонструє ефективність розвитку нішевих овочевих культур на засадах сімейного фермерства, кооперації та інноваційних технологій, то не менш цінним для України є досвід вирощування шафрану – однієї з найбільш високовартісних сільськогосподарських культур у світі.

Найуспішнішим прикладом організації виробництва шафрану в Європі є грецький регіон Козані, де сформувалася ефективна кооперативна модель вирощування та реалізації цієї культури. Традиції виробництва шафрану тут беруть початок із XVII ст., а визначальним етапом розвитку галузі є створення у 1971 році Кооперативу виробників шафрану Козані (Kozani Saffron Producers Cooperative). Він координує збирання, переробку, пакування та збут продукції [14]. Нині кооператив об'єднує близько тисячі виробників і забезпечує зайнятість значної частини населення регіону. Його діяльність спрямована не лише на реалізацію продукції, а й на контроль якості, стандартизацію виробництва, забезпечення фермерів посадковим матеріалом, навчання та впровадження результатів наукових досліджень у практику господарювання [14]. Високий рівень організації виробництва підтверджується міжнародним визнанням і конкурентоспроможністю продукції. Шафран Козані має статус продукту із захищеним географічним зазначенням походження, що забезпечує його конкурентні переваги на світовому ринку та формує додаткову вартість для місцевих виробників. Важливим напрямом розвитку є також розширення асортименту продукції шляхом її глибшої переробки та створення нових товарів на основі шафрану [8]. Проте галузь зазнає впливу кліматичних змін, зокрема посух, нерівномірного розподілу опадів і температурних коливань, що негативно позначається на врожайності культури та стримує розширення виробництва. Попри ці виклики, кооперативна модель господарювання забезпечує стабільність збуту, підтримання якості продукції та збереження економічної стійкості виробників, що робить досвід Козані показовим прикладом успішного розвитку шафранівництва в Європі.

Іншим успішним прикладом є Іспанія, де вирощування цієї культури поєднується зі збереженням регіональних традицій, розвитком територіальних брендів та диверсифікацією джерел доходів сільського населення. Одним із найвідоміших центрів виробництва шафрану в Європі є регіон Кастилія-Ла-Манча, який протягом століть формував репутацію виробника однієї з найякісніших спецій у світі. Шафран Ла-Манча є важливим складником культурної спадщини регіону та одним із його впізнаваних

брендів. Його вирощують переважно невеликі сімейні господарства, а більшість виробничих операцій і сьогодні виконується вручну, що забезпечує високу якість продукції та збереження традиційних технологій [8]. Іспанська модель характеризується поєднанням виробництва продукції з високою доданою вартістю та розвиток локального бренду території. Важливу роль відіграє система захищених географічних зазначень походження, яка гарантує автентичність продукції та дає змогу виробникам отримувати вищу ціну порівняно з традиційними сільськогосподарськими культурами. Водночас виробництво шафрану сприяє збереженню сімейних традицій і забезпечує додаткову зайнятість населення сільських громад. Через високу трудомісткість виробничого процесу, зокрема ручне збирання та обробку квіток, ця культура створює додаткові робочі місця для населення. Це особливо актуально для регіонів з обмеженими можливостями розвитку великотоварного аграрного виробництва. Додатковим джерелом доходів є гастрономічний та агротуризм, а також використання маркетингових інструментів просування територіальних брендів [8]. Досвід Іспанії засвідчує, що успішний розвиток нішевих культур залежить не лише від обсягів виробництва, а й від здатності інтегрувати сільськогосподарську діяльність із культурною спадщиною, туристичною привабливістю територій та створенням продукції з високою доданою вартістю. Це формує додаткові можливості для сталого розвитку сільських громад та диверсифікації їхньої економічної діяльності.

Італія також посідає чільне місце серед європейських виробників шафрану, хоча загальні обсяги його збору є відносно невеликими. Основними регіонами спеціалізації є Сардинія, Абруццо, Тоскана, Умбрія та Марке. Попри обмежені площі плантацій, італійський шафран займає преміальний сегмент ринку завдяки високій якості продукції, ручним технологіям виробництва та використанню системи захищеного географічного походження. Характерною рисою італійської моделі є переважання малих сімейних господарств і кооперативних об'єднань виробників. Більшість виробничих операцій, зокрема збирання квіток та первинну обробку сировини, виконують вручну, що забезпечує збереження якісних характеристик продукції. Водночас кооперація дає змогу виробникам спільно сертифікувати, просувати продукцію та виходити на нові ринки збуту. Показовими є приклади виробництва шафрану «Л'Аква» (L'Aquila DOP) в регіоні Абруццо та відновлення шафранівництва в місті Кашія, де об'єднання фермерів сприяло збереженню традиційних технологій і створенню нових можливостей для розвитку місцевої економіки. Цей досвід підтверджує, що нішеві культури є ефективним інструментом диверсифікації доходів населення та економічного відродження сільських територій.

Аналіз європейського досвіду свідчить про існування різних моделей розвитку виробництва спаржі та шафрану, які поєднують фермерство, кооперацію, інновації, сертифікацію продукції та територіальний брендинг. Для узагальнення характеристик розглянутих практик доцільно здійснити їхній порівняльний аналіз (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей виробництва спаржі та шафрану в окремих країнах Європи

Культура	Країна	Масштаби виробництва	Організаційна модель	Особливості
Спаржа	Німеччина	111,9 тис. т у 2023 р.; близько 40 % виробництва спаржі в Європі	Спеціалізовані фермерські господарства	Найбільший виробник спаржі в ЄС; високий внутрішній попит; розвинена механізація та прямі канали збуту
	Іспанія	Понад 62 тис. т; близько 13,5	Виробничі кластери та	Лідер з виробництва зеленої спаржі; розвинена логістика;

		тис. га насаджень	експортно орієнтовані підприємства	цифровізація окремих виробничих процесів
	Італія	Близько 34 тис. т; понад 7,5 тис. га	Сімейні ферми та кооперативи	Орієнтація на якість продукції та преміальні ринки; використання географічних зазначень походження
Шафран	Греція	Близько 1000 виробників, об'єднаних у кооператив Козані	Кооперативна модель господарювання	Централізований збут і контроль якості; статус географічного зазначення походження; міжнародна сертифікація продукції
	Іспанія	Один із провідних виробників шафрану в Європі; основний регіон – Кастилія-Ла- Манча	Сімейні господарства та локальні об'єднання виробників	Ручне збирання; зазначення географічного походження; поєднання виробництва з гастрономічним та аграрним туризмом
	Італія	Виробництво зосереджене в Сардинії, Абруццо, Тоскані, Умбрії та Марке	Малі сімейні господарства та регіональні кооперативи	Виробництво шафрану преміальної якості; використання виробництва продукції із захищеним найменуванням походження; підтримка розвитку сільських територій

Джерело: побудовано за [4; 8; 12; 13; 14]

Порівняльний аналіз засвідчує: успішність виробництва спаржі та шафрану в країнах Європи визначається не стільки природно-кліматичними умовами, скільки ефективною організацією виробництва. Якщо для спаржі характерними є вузька спеціалізація господарств, упровадження інноваційних технологій та орієнтація на експорт, то в сегменті шафрану основну роль відіграють кооперація дрібних виробників, територіальний брендинг, сертифікація походження продукції та створення високої доданої вартості. Спільною рисою більшості моделей є підтримка малого фермерства, розвиток локальних брендів та активне застосування інструментів кооперації. На відміну від європейських країн, де виробництво спаржі та шафрану має сформовані інституційні механізми підтримки та усталені канали збуту, в Україні ці культури поки перебувають на етапі становлення. Проте останніми роками спостерігається поступове зростання інтересу до їхнього вирощування як перспективного напрямку диверсифікації аграрного виробництва та розвитку сільських територій [9].

На відміну від країн ЄС, де ці культури мають сталі виробничі традиції, розвинені кооперативні моделі та сформовані ринки збуту, в Україні їхнє вирощування здебільшого здійснюється окремими фермерськими господарствами, ентузіастами та малими підприємцями. З огляду на це сучасний етап розвитку галузі можна визначити як експериментально-практичний, коли виробники одночасно тестують сорти, технології вирощування [15, с. 12], моделі реалізації продукції та можливості диверсифікації доходів [2, с. 25].

Серед досліджуваних культур найбільшого поширення в Україні набула спаржа. За оцінками експертів ринку, площі під цією культурою становлять до 500 га, що є незначним показником порівняно з провідними європейськими виробниками, проте

свідчить про значний потенціал подальшого розширення виробництва. Серед ресторанів, фермерських магазинів і торговельних мереж поступово зростає попит на локальну спаржу [15, с. 14]. Додатковою перевагою культури є ранній сезон реалізації, коли пропозиція свіжих овочів на ринку є обмеженою. Особливу увагу привертає практичний досвід українських виробників, які вже формують успішні бізнес-моделі на основі нішевих культур. Зокрема, на Черкащині Павло Булгаков реалізує проект «Спаржева Садиба», поєднуючи вирощування спаржі з шафраном, бататом, тепличним виробництвом та елементами агротуризму. За його оцінками, урожайність спаржі може досягати 6 т/га, а за сприятливих умов – перевищувати 10 т/га, що підтверджує економічну привабливість культури для малих і середніх фермерських господарств [16]. Водночас розвиток спаржівництва стримується значними стартовими інвестиціями та технологічними ризиками. Закладання 1 га насаджень потребує близько 10 тис. дол. США, а повноцінний урожай формується лише на другий – третій рік після посадки. Серед основних обмежень виробники зазначають чутливість молодих пагонів до весняних заморозків, високу трудомісткість збирання, необхідність швидкого охолодження продукції та недостатність фахівців із практичним досвідом вирощування культури [16]. Виробництво шафрану в Україні перебуває на етапі становлення. Перші промислові насадження були зосереджені переважно в південних регіонах, однак останніми роками географія вирощування розширилась на Черкаську, Львівську, Запорізьку, Тернопільську та інші області. Виробники зазначають порівняно невисокі потреби культури у волозі, добру пристосованість до різних природно-кліматичних умов та можливість тривалого зберігання готової продукції. Водночас результати вирощування визначаються насамперед погодними умовами та особливостями розвитку посадкового матеріалу. Зокрема, досвід господарства Віталія Ясенчука з Тернопільщини засвідчує, що осінні заморозки та нерівномірний розвиток цибулин можуть негативно впливати на цвітіння культури, що підтверджує необхідність подальшої адаптації технологій до місцевих умов вирощування [17]. Висока ринкова вартість шафрану зумовлює його привабливість для малих форм господарювання. За оцінками українських виробників, 1 г готової спеції може реалізовуватися за ціною 200–450 грн, тоді як вартість 1 кг вимірюється сотнями тисяч гривень. Водночас виробництво є надзвичайно трудомістким, оскільки для отримання 1 кг спеції необхідно зібрати понад 100 тис. квіток та вручну виконати основні операції з переробки. З огляду на це шафран найбільше відповідає можливостям сімейних господарств, кооперативів і соціально орієнтованих аграрних проєктів [17]. Наявні приклади господарської діяльності засвідчують, що як спаржа, так і шафран мають реальні передумови для розвитку в Україні. Водночас масштабування їхнього виробництва стримується низкою фінансових, технологічних, кадрових та ринкових обмежень, систематизацію яких наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні проблеми розвитку виробництва спаржі та шафрану в Україні

Проблема	Спаржа	Шафран	Вияв проблеми
Високі стартові інвестиції	+	+	Закладання 1 га спаржі потребує близько 10 тис. дол. США; створення 1 га плантації шафрану – 20–30 тис. євро
Відкладена окупність проєкту	+	±	Перший комерційний урожай спаржі формується на 2–3 рік; максимальна продуктивність шафрану досягається на 3–6 рік
Дефіцит посадкового матеріалу	+	+	Значна частина саджанців спаржі та цибулин шафрану імпортується переважно з Нідерландів
Висока трудомісткість	+	+++	Для спаржі необхідний щоденний збір пагонів;

виробництва			виробництво одного кілограму шафрану потребує 250–350 людино-годин ручної праці
Нестача робочої сили	+	+	Вирощування культур ускладнюється через нестачу сезонних працівників
Погодні ризики	++	+	Весняні заморозки пошкоджують пагони спаржі; для шафрану ризиками є зимові морози та порушення режиму опадів
Недостатній розвиток збуту	+	+++	Внутрішній ринок шафрану залишається вузьким; реалізація спаржі потребує стабільних контрактів із торговельними мережами
Складність експорту	++	++	Необхідність сертифікації, стандартизації та формування товарних партій
Недостатній рівень кооперації	+	++	Більшість виробників працюють індивідуально, що ускладнює маркетинг і збут продукції
Відсутність практичного досвіду	++	++	Технології вирощування лише формуються, а кількість спеціалістів залишається обмеженою

Примітка: + низький рівень впливу; ++ середній; +++ високий.

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 9; 15; 16; 17]

Результати аналізу підтверджують, що основними стримувальними чинниками розвитку ринку спаржі та шафрану в Україні є не стільки природно-кліматичні обмеження, скільки фінансові, кадрові та організаційні перешкоди. Для обох культур характерними є значні початкові інвестиції, залежність від імпортного посадкового матеріалу та недостатній рівень спеціалізованих знань в аграріїв. Водночас для шафрану найбільш критичними є висока трудомісткість виробництва та вузькість внутрішнього ринку збуту, тоді як для спаржі на перший план виходять ризики післязбиральної логістики й потреба у швидкій реалізації продукції.

В умовах воєнних і післявоєнних трансформацій ці проблеми істотно загострюються. Скорочення трудових ресурсів унаслідок міграційних процесів, демографічних втрат та мобілізації населення істотно обмежує пропозицію на ринку праці, що є одним із найбільш відчутних обмежень для розвитку трудомістких нішевих культур. Водночас саме специфіка цих культур відкриває додаткові можливості для використання вирощування спаржі та шафрану як інструменту соціально-економічної реінтеграції населення.

Проте сьогодні такі види діяльності можуть стати джерелом зайнятості для ветеранів, членів сімей військовослужбовців, ВПО, осіб старшого віку та інших вразливих груп населення. На відміну від великотоварного аграрного виробництва, вирощування нішевих культур не потребує значних земельних масивів, що робить його доступним для малих сімейних господарств, кооперативів та локальних підприємницьких ініціатив. Додатковою перевагою є можливість поєднання виробництва з переробкою, агротуризмом, гастрономічними проєктами та розвитком локальних брендів територій. Отже, в умовах післявоєнного відновлення спаржа та шафран можуть стати не лише високорентабельними нішевими культурами, а й важливим інструментом соціально-економічного розвитку сільських територій, створення робочих місць та посилення інклюзивного розвитку громад. З огляду на це особливо актуальною є адаптація успішних європейських практик до українських реалій, насамперед у частині кооперації виробників, підтримки малого фермерства, розвитку систем сертифікації, навчання та фінансування нових аграрних проєктів (табл. 3).

Таблиця 3

Механізми імплементації європейського досвіду вирощування спаржі та шафрану в Україні в умовах післявоєнного відновлення

Напрямок адаптації	Європейський приклад	Основні учасники	Інструменти реалізації	Очікуваний результат
Розвиток сімейного фермерства	Італія (спаржа), Іспанія (шафран)	Сімейні ферми, місцеві громади	Гранти, мікрокредитування, дорадництво	Створення нових малих господарств та зростання доходів населення
Кооперативна організація виробництва	Греція (Kozani Saffron Cooperative)	Фермери, кооперативи, громади	Спільна закупівля ресурсів, пакування та збут продукції	Зниження витрат і посилення ринкових позицій виробників
Інтеграція ветеранів до агробізнесу	Кооперативні моделі Греції та Італії	Ветерани, члени їхніх сімей, громадські організації	Навчальні програми, гранти для ветеранів, кооперативні проекти	Працевлаштування та соціально-економічна адаптація ветеранів
Залучення ВПО	Сімейні господарства Іспанії та Італії	ВПО, місцеві громади, фермерські господарства	Спільне ведення господарства, оренда земельних ділянок	Розширення зайнятості та відновлення людського потенціалу громад
Сертифікація продукції та географічні зазначення	Шафран із захищеним найменуванням походження Козані та ЛаМанча	Виробники, сертифікаційні органи, державні установи	Продукція із захищеним найменуванням, органічна сертифікація, локальні бренди	Зростання доданої вартості продукції
Цифровізація виробництва	Іспанська модель вирощування спаржі	Фермери, IT-компанії, дорадчі служби	GPS-моніторинг, цифрові платформи, елементи точного землеробства	Підвищення продуктивності та оптимізація витрат
Розвиток продукції з високою доданою вартістю	Італійський та іспанський шафран	Малі виробники, переробні підприємства	Переробка, фасування, брендування продукції	Зростання рентабельності виробництва
Розвиток агротуризму та гастротуризму	ЛаМанча (Іспанія), регіони Італії	Громади, фермери, туристичний бізнес	Фестивали, дегустаційні маршрути, демонстраційні ферми	Диверсифікація доходів сільських територій

Джерело: побудовано автором

Запропоновані механізми адаптації засвідчують, що європейський досвід може бути використаний в Україні значно ширше, ніж лише для підвищення ефективності виробництва спаржі та шафрану. Його практична цінність полягає в поєднанні економічних, соціальних та інституційних інструментів розвитку сільських територій. Особливо актуальними для України є підтримка сімейного фермерства, розвиток кооперативного руху, залучення ветеранів і ВПО до аграрного підприємництва, а також виробництво продукції з високою доданою вартістю на основі локальних брендів і сертифікації.

Упровадження більшості запропонованих механізмів потребує належної

фінансової підтримки. Практика країн ЄС демонструє, що становлення нішевих напрямів агробізнесу спирається насамперед на систему грантової підтримки, пільгового кредитування, програм розвитку сільських територій та спеціалізованих фондів підтримки фермерів. Для України це питання набуває особливого значення в умовах післявоєнного відновлення, коли значна частина потенційних виробників не має достатнього власного капіталу для започаткування господарської діяльності.

Упродовж останніх років в Україні сформовано низку державних та міжнародних програм, орієнтованих на підтримку малого підприємництва, ветеранського бізнесу, самозайнятості ВПО та розвитку аграрних ініціатив [18; 19; 20]. Ці інструменти можуть стати важливою фінансовою основою для започаткування виробництва спаржі та шафрану, особливо з огляду на високі стартові витрати, тривалий період окупності та потребу в спеціалізованому посадковому матеріалі (табл. 4).

Таблиця 4

Грантові програми залучення соціально вразливих груп населення до виробництва нішевих культур в Україні

Грантова програма	Цільова група	Можливості для розвитку виробництва спаржі та шафрану	Соціальний ефект для громад
Гранти для ветеранів та членів їхніх сімей	Ветерани, члени родин військовослужбовців, родини загиблих Захисників і Захисниць	Створення малих фермерських господарств, придбання посадкового матеріалу, обладнання та систем зрошення	Працевлаштування ветеранів, економічна реінтеграція, розвиток сімейного підприємництва
Програма «Власна справа»	Безробітні, молодь, фізичні особи-підприємці, малий бізнес	Започаткування нішевих господарств, придбання інвентарю та техніки	Створення нових робочих місць, самозайнятість населення
Програми Українського ветеранського фонду	Ветеранський бізнес	Запуск або масштабування виробництва та переробки продукції	Формування ветеранських бізнес-спільнот та локальних ланцюгів доданої вартості
EU4Business та інші програми ЄС	Малі суб'єкти бізнесу, кооперативи, переробні підприємства	Сертифікація продукції, вихід на ринки ЄС, розвиток експорту	Інтеграція громад у європейські ринки та створення доданої вартості
Регіональні програми підтримки агровиробників (WFP-АгроХаб, програма «ФЛЕКС» тощо)	Агровиробники прифронтових регіонів	Часткова компенсація витрат на вирощування нішевих культур, консультаційний супровід	Підтримка економічної активності в громадах, що постраждали від війни

Джерело: побудовано за [18; 19; 20]

Аналіз представлених програм підтверджує, що в Україні вже сформовано базовий набір фінансових інструментів, які можуть бути використані для розвитку виробництва нішевих культур. Водночас їхнє значення полягає не лише в компенсації частини витрат на започаткування бізнесу, а й у створенні передумов для економічної активізації територій, що зазнали найбільших втрат унаслідок війни. За умови поєднання грантової підтримки з дорадництвом, кооперацією та збутовими ініціативами ці господарства можуть стати основою нової моделі локального підприємництва в сільських громадах.

Важливо й те, що грантові механізми дають змогу частково компенсувати саме ті перешкоди, які були визначені серед основних проблем розвитку галузі: високі стартові інвестиції, відсутність посадкового матеріалу, нестачу обладнання для обробки продукції та обмежений доступ до ринків збуту. Таким чином, фінансові інструменти постають своєрідним каталізатором імплементації європейського досвіду, створюючи умови для переходу від поодиноких ініціатив до формування повноцінної системи виробництва нішевих культур.

У контексті післявоєнного відновлення особливого значення набуває комплексний підхід, за якого виробництво спаржі та шафрану розглядається не лише як аграрний бізнес, а як інструмент розвитку громад, створення робочих місць, соціальної інтеграції та формування доданої вартості на місцевому рівні. З урахуванням європейського досвіду, виявлених проблем та наявних фінансових механізмів підтримки доцільним є формування цілісної моделі розвитку виробництва спаржі та шафрану для повоєнного відновлення сільських громад України, яка поєднує економічні, соціальні та інституційні складники (табл. 5).

Таблиця 5

Модель розвитку виробництва спаржі та шафрану для післявоєнного відновлення сільських громад України

Етап			
Практичні заходи	Основні учасники	Інструменти реалізації	Результат
1. Ініціювання проєкту			
Відбір земельних ділянок, формування груп учасників, підготовка бізнес-планів	Територіальні громади, ветерани, ВПО, фермери	Програми «Гранти для ветеранів», «Власна справа», консультаційні центри	Запуск нових аграрних проєктів та залучення населення до підприємництва
2. Створення виробничої бази			
Закладання плантацій спаржі та шафрану, придбання посадкового матеріалу, монтаж крапельного зрошення	Фермерські господарства, сімейні ферми, кооперативи	Грантові кошти, місцеві програми підтримки, міжнародна технічна допомога	Формування виробничих потужностей та нових робочих місць
3. Навчання та супровід виробників			
Підготовка фахівців із технології вирощування, маркетингу та переробки	Аграрні університети, дорадчі служби, асоціації виробників	Навчальні програми, демонстраційні ферми, консультації експертів	Зниження виробничих ризиків та підвищення врожайності
4. Кооперація та спільна інфраструктура			
Створення кооперативів для охолодження, фасування, зберігання та збуту продукції	Виробники, громади, кооперативи	Кооперативні моделі Греції та Італії, спільні логістичні центри	Скорочення витрат та підвищення ринкової сили виробників
5. Формування доданої вартості			
Виробництво сушеного шафрану, консервованої спаржі, посадкового матеріалу, сувенірної продукції	Переробні підприємства, фермери	Мініпереробка, локальні бренди, сертифікація продукції	Зростання прибутковості господарств та диверсифікація доходів
6. Сертифікація та бренд регіону			

Упровадження стандартів якості, органічного виробництва, географічних зазначень	Сертифікаційні органи, виробники, громади	Organic Standard, НАССР, регіональні торгові марки	Підвищення конкурентоспроможності та експортної привабливості
7. Інтеграція з туризмом та розвитком громад			
Створення спаржевих і шафранових ферм для відвідування, фестивалів, дегустаційних маршрутів	Громади, фермери, туристичний бізнес	Агротуризм, гастротуризм, локальні фестивалі	Додаткові доходи громад та популяризація територій
8. Масштабування та вихід на експорт			
Розширення площ, укладання експортних контрактів, участь у міжнародних виставках	Кооперативи, експортери, торговельні мережі	EU4Business, торговельні місії, експортні програми	Зростання валютного виторгу та інтеграція у європейські ринки

Джерело: побудовано автором

Запропонована модель демонструє, що розвиток виробництва спаржі та шафрану доцільно розглядати як комплексний інструмент повоєнного відновлення сільських територій, який поєднує економічні, соціальні та інституційні складники. Її реалізація дає змогу не лише створювати нові фермерські господарства та робочі місця, а й забезпечувати зайнятість ветеранів, ВПО та інших соціально вразливих груп населення. Важливими передумовами успіху є поєднання грантової підтримки, кооперації виробників, професійного навчання, сертифікації продукції та розвитку локальних брендів. Унаслідок цього формується стійка модель розвитку громад, орієнтована на створення продукції з високою доданою вартістю, диверсифікацію доходів населення та інтеграцію українських виробників у європейські ринки.

Обговорення

Інтерпретація результатів. Результати дослідження засвідчили, що виробництво спаржі та шафрану має значний потенціал для диверсифікації аграрного сектору України та формування нових напрямів економічної активності в сільських громадах. Аналіз європейського досвіду показав, що успішність розвитку нішевих культур визначається не лише природно-кліматичними умовами, а передусім рівнем організації виробництва, розвитком кооперації, наявністю систем сертифікації, брендингу та фінансової підтримки виробників. Встановлено, що в країнах Європи спаржа та шафран використовуються не лише як високорентабельні сільськогосподарські культури, а і як інструменти розвитку територій, підтримки сімейного фермерства, створення робочих місць і формування локальних брендів. Для України особливого значення набуває можливість адаптації таких підходів до умов післявоєнного відновлення, коли необхідним є пошук нових джерел зайнятості та економічної активності для ветеранів, ВПО, членів сімей військовослужбовців та інших соціально вразливих категорій населення. Доведено, що основними перешкодами для розвитку виробництва спаржі та шафрану в Україні є високі стартові інвестиції, обмежений доступ до посадкового матеріалу, недостатність фахівців, низький рівень кооперації та нерозвинені канали збуту. Водночас наявність державних і міжнародних програм підтримки створює передумови для подолання зазначених обмежень та масштабування виробництва нішевих культур у найближчій перспективі.

Порівняння з іншими дослідженнями. Отримані результати загалом узгоджуються з сучасними науковими підходами до розвитку нішевого

агровиробництва, диверсифікації сільської економіки та підвищення стійкості аграрного сектору. Зокрема, результати дослідження підтверджують висновки, які сформулював Ю. Перегуда [21], щодо важливості випуску продукції з високою доданою вартістю та орієнтації на спеціалізовані ринкові сегменти як чинників підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Окреслені переваги локальних виробничих ініціатив для розвитку сільських територій корелюють із науковими здобутками, які презентували М. Ву (M. Wu) та Ц. Чжан (Q. Zhang) [22], доводячи позитивний вплив альтернативних продовольчих мереж на економічне пожвавлення сільських громад та розширення можливостей місцевого населення. Отримані висновки також узгоджуються з результатами, які обґрунтували Т. Мірзоєва (T. Mirzoieva) з колегами. [23, р. 585]. Автори доводять важливість нішевих культур для збереження продовольчої безпеки, диверсифікації виробництва та підвищення стійкості аграрного сектору до зовнішніх викликів. Здійснений аналіз підтверджує важливість цифровізації виробничих процесів, що узгоджується з висновками, які висунули Р. Хан (R. Khan) та ін. [24], щодо ефективності застосування технологій інтернету речей у сегменті нішевих культур. Висновки щодо перспективності спаржі як високорентабельної експортноорієнтованої культури є співзвучними з результатами, які опублікували М. Арбулу Баллестерос (M. Arbulú Ballesteros) та ін. [25, р. 565]. Науковці підтверджують значний потенціал диверсифікації аграрного експорту через розвиток виробництва спаржі. Тези про економічну доцільність вирощування спаржі додатково підтверджують у своїх працях Т. Івченко, В. Рудь та О. Лялюк [15, с. 14], які обґрунтували високу ефективність конвеєрного виробництва цієї культури. Отримані висновки також узгоджуються з підходами, які сформулювали В. Байдала та Т. Мірзоєва [26, с. 406], щодо доцільності використання закордонного досвіду підтримки виробників нішевих культур для активізації розвитку сільських територій та малого агробізнесу. Водночас запропонована в статті концепція використання нішевих культур як інструменту соціальної інклюзії ветеранів, ВПО та інших вразливих категорій населення розширює наявні наукові підходи, оскільки більшість проаналізованих праць зосереджена переважно на виробничих, технологічних та економічних аспектах розвитку нішевого агровиробництва. На відміну від дослідження О. Лотиш та Н. Костецької [1, с. 43], де основний акцент зроблено на адаптації бізнес-моделей аграрних підприємств до кризових умов, у статті увагу приділено формуванню інклюзивної моделі післявоєнного розвитку громад через поєднання грантової підтримки, кооперації та виробництва нішевих культур.

Отже, результати дослідження не суперечать наявним науковим напрацюванням, проте доповнюють їх соціальним складником, обґрунтовуючи потенціал нішевих культур як інструменту економічної інтеграції ветеранів, ВПО та інших вразливих груп населення в процесі післявоєнного відновлення громад.

Наукова новизна дослідження полягає в розробленні моделі розвитку виробництва спаржі та шафрану для відновлення сільських громад України, яка інтегрує фінансові, організаційні, освітні та маркетингові механізми підтримки виробників. Запропоновано механізми адаптації європейського досвіду розвитку нішевих культур до українських умов з урахуванням завдань економічної активізації сільських територій та залучення соціально вразливих груп населення до підприємницької діяльності. Подальшого розвитку набув підхід до розгляду спаржі та шафрану як інструменту диверсифікації аграрного виробництва, формування локальної доданої вартості та зміцнення економічної стійкості громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання органами державної влади, територіальними громадами, фермерськими господарствами, кооперативами та громадськими організаціями під час формування програм розвитку нішевого агровиробництва. Запропоновані механізми адаптації

європейського досвіду можуть бути враховані під час розроблення регіональних програм підтримки малого фермерства, ветеранського підприємництва та розвитку сільських територій. Практичну цінність має систематизація фінансових інструментів і грантових програм, які можуть використовуватися для започаткування або масштабування виробництва спаржі та шафрану. Це дає змогу потенційним виробникам оцінити доступні джерела підтримки та обрати найбільш ефективну модель організації господарської діяльності. Розроблена модель розвитку виробництва спаржі та шафрану може бути використана як практичний алгоритм створення нових аграрних проєктів, орієнтованих на підвищення зайнятості населення, розвиток сімейного підприємництва, формування локальних брендів та зміцнення економічної спроможності сільських громад.

Висновки

Дослідження показало, що спаржа та шафран належать до перспективних нішевих культур, розвиток яких здатний забезпечити диверсифікацію аграрного виробництва, створення продукції з високою доданою вартістю та розширення економічних можливостей сільських територій України. Аналіз досвіду Німеччини, Іспанії, Італії та Греції продемонстрував, що успішність функціонування відповідних галузей ґрунтується на поєднанні сімейного фермерства, кооперації виробників, сертифікації продукції, розвитку територіальних брендів, цифровізації виробничих процесів та ефективних механізмів державної підтримки. Оцінка сучасного стану виробництва спаржі та шафрану в Україні засвідчила наявність позитивної динаміки розвитку, однак масштаби вирощування залишаються обмеженими через високі стартові інвестиції, залежність від імпортного посадкового матеріалу, недостатність кваліфікованих кадрів, низький рівень кооперації та нерозвинені канали збуту. Водночас практичний досвід українських виробників підтверджує економічну доцільність вирощування цих культур навіть у межах невеликих фермерських господарств. Особливого значення виробництво спаржі та шафрану набуває в умовах післявоєнного відновлення, оскільки може поєднувати економічні та соціальні функції. Розвиток цих напрямів створює додаткові можливості для зайнятості ветеранів, ВПО, членів сімей військовослужбовців та інших соціально вразливих категорій населення, сприяючи відновленню людського потенціалу громад і формуванню нових локальних бізнесів.

Запропоновані механізми імплементації європейського досвіду та модель розвитку виробництва спаржі й шафрану орієнтовані на поєднання фінансової підтримки, професійного навчання, кооперації, сертифікації продукції, розвитку агротуризму та виходу на зовнішні ринки. Такий підхід створює передумови для формування стійких виробничих систем, підвищення конкурентоспроможності українських виробників і зміцнення економічної спроможності сільських територій.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням економічних моделей оцінювання ефективності вирощування спаржі та шафрану в різних природно-кліматичних зонах України, а також із дослідженням механізмів інтеграції нішевих культур у програми розвитку громад та ветеранського підприємництва.

Список використаних джерел

1. Лотиш О., Костецька Н. Адаптація бізнес-моделей розвитку українських сільськогосподарських підприємств до сучасних економічних викликів. *Інноваційна економіка*. 2024. № 4. С. 37–45. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.6>.
2. Беженар І. М., Скиба Г. І. «Нішеві» культури: стан, проблеми та перспективи. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. Вип. 4 (71). С. 23–32. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/71-3>.

3. Giupponi L., Leoni V., Sala S., Giorgi A., Bertoni D. Saffron growing in Italy: a sustainable secondary activity for farms in hilly and sub-mountain areas. *International Journal of Agricultural Sustainability*. 2023. Vol. 21, № 1. Article: 2270263. DOI: <https://doi.org/10.1080/14735903.2023.2270263>.
4. Drost D. Asparagus breeding: future research needs for sustainable production. *Frontiers in Plant Science*. 2023. Vol. 14. Article 1148312. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpls.2023.1148312>.
5. André M., Pujos L., Martin G. Potential for and impacts of mainstreaming diversification crops through institutional catering. *Frontiers in Sustainable Food Systems*. 2024. Vol. 8. Article 1412281. DOI: <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1412281>.
6. Zieliński M., Juszczak S., Jarzebowski S., Petersen B., Guzmán Rivera A. The impact of common agricultural policy eco-schemes on crop structure simplification and crop diversity in Poland: a regional assessment. *Agriculture*. 2026. Vol. 16, № 3. Article 386. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture16030386>.
7. Hong J. Y., Jang H. J., Lee H. N., Choi S. W., Jung H. H., Ahn M. S., Lee I. B., Ku Y. G. Yield and bioactive compounds of asparagus (*Asparagus officinalis* L.) grown in open field and rain shelter systems on reclaimed land in saemangeum. *Horticulturae*. 2025. Vol. 11, № 9. Article 1067. DOI: <https://doi.org/10.3390/horticulturae11091067>.
8. Barbieri C., Stelluti S., Scariot V. Saffron-red gold: enhancing its profitability through the sustainable cultivation and valorization of its by-products. *Agronomy*. 2025. Vol. 15. Article 2183. DOI: <https://doi.org/10.3390/agronomy15092183>.
9. Ткач Н. Перспективи вирощування нішевих сільськогосподарських культур для малого агробізнесу України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-42>.
10. Crop diversification practices in Europe: an economic cross-case study comparison / J. A. Zabala et al. *Sustainable Science*. 2023. Vol. 18. P. 2691–2706. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01413-1>.
11. Hebyn-Baidy L., Sakal O., Tretiak N., Kovalenko A., Shtogryn H., Kovalyshyn O., Vrublevska O. Cultivation of niche crops and prospects of eco-innovative agricultural production in Ukraine. *Acta Scientiarum Polonorum. Formatio Circumiectus*. 2021. Vol. 20, № 3–4. P. 29–46. DOI: <https://doi.org/10.15576/ASP.FC/2021.20.3/4.29>.
12. In Germany the asparagus volume produced is almost 6 times higher than the volume imported. *Tridge*. 2024. 28 March. URL: <https://www.tridge.com/news/asparagus-in-germany-the-volume-produced-is--vggjiq> (дата звернення: 04.04.2026).
13. Hernandez V. Health status of European asparagus. *Fruit Today*. 2023. 02 May. URL: <https://fruittoday.com/en/health-status-of-european-asparagus/> (дата звернення: 04.04.2026).
14. Fanarioti K. Saffron from Kozani, a crop in turmoil. *22 Mediterranean*. 2026. 26 January. URL: <https://www.22-med.com/en/saffron-from-kozani-a-crop-in-turmoil/> (дата звернення: 04.05.2026).
15. Івченко Т., Рудь В., Лялюк О. Економічна ефективність конвеєрного виробництва спаржі зеленої. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 5. С. 9–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/20232-5-2>.
16. Столбова А., Соколова Д. Півтора гектара: вимушений переселенець з Каховки вирощує спаржу на Черкащині. *Суспільне Черкаси*. 2025. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/1034967-pivtora-gektara-vimusenij-pereselenec-z-kahovki-virosue-sparzu-na-cerkasini/> (дата звернення: 04.04.2026).
17. Терлюк І., Лобур Л. «Врожаю шафрану цього річ не буде»: підприємець з Тернопільщини розповів про вирощування спеції. *Суспільне Тернопіль*. 2025. 30 листопада. URL: <https://suspilne.media/ternopil/1167918-vrozau-safranu-cogoric-ne-bude-pidpriemec-z-ternopilsini-rozpoviv-pro-virosuvanna-specii/> (дата звернення: 04.04.2026).

18. Актуальні гранти для бізнесу в Україні: 2026. *CSO Digital*. URL: <https://csodigital.org/actualni-granty-dlya-biznesy-2026> (дата звернення: 04.04.2026).
19. Конкурсні програми з фінансування проєктів ветеранського бізнесу: 2026 рік. *Український ветеранський фонд*. URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/> (дата звернення: 04.04.2026).
20. Грантова підтримка агровиробників, що вирощують нішеві ярі культури. *Портал Дія*. 2026. URL: <https://business.diaa.gov.ua/news/hrantova-pidtrymka-ahrovyrobnivshcho-vyroshchuiut-nishevi-iari-kultury> (дата звернення: 04.04.2026).
21. Перегуда Ю. Дослідження конкурентоспроможності українського молока та молочних продуктів на національному і світовому ринках. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-7>.
22. Wu M., Zhang Q. F. Producer-oriented and consumer-oriented alternative food networks and rural revitalization in China: Distinct trajectories and variegated impacts. *Habitat International*. 2025. Vol. 156. Article 103289. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2025.103289>.
23. Mirzoieva T., Stepasyuk L., Diachkov D., Nitsenko V., Velychko O., Lozynska T., Kapelista I. Prospects for the production of niche grain crops in the context of the need to ensure food security. *Rocznik Ochrona Środowiska*. 2024. Vol. 26. P. 568–586. DOI: <https://doi.org/10.54740/ros.2024.051>.
24. Khan R., Farooq M. S., Khelifi A., Ahmad U., Ahmad F., Riaz S. Internet of things (IoT) based saffron cultivation system in greenhouse. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14, № 1. Article 22589. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-69513-1>.
25. Arbulú Ballesteros M. A., Montes Ninaquispe J. C., Ludeña Jugo D. A., Arbulú Castillo J. C., Aldana M. L., Santa María A. L. P., Arbaiza Godos K. M., Ruiz Chacon S. V. Diversification of fresh asparagus exports from Perú. *Journal of Educational and Social Research*. 2024. Vol. 14, № 2. P. 258–267. DOI: <https://doi.org/10.36941/jesr-2024-0041>.
26. Байдала В., Мірзоєв Т. Організаційно-економічні підходи до розвитку виробництва нішевих культур: зарубіжний досвід. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 4 (55). С. 401–408. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-55>.

References

1. Lotysh, O., & Kostetska, N. (2024). Adaptatsiia biznes-modelei rozvytku ukrainskykh silskohospodarskykh pidpriemstv do suchasnykh ekonomichnykh vyklykiv [Adaptation of business models of Ukrainian agricultural enterprises to modern economic challenges]. *Innovatsiina ekonomika*, 4, 37–45. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.4.6>
2. Bezhenar, I. M., & Skyba, H. I. (2023). «Nishevi» kultury: stan, problemy ta perspektyvy [«Niche» crops: Status, problems and prospects]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom*. *Ekonomichni nauky*, 4(71), 23–32. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/71-3>
3. Giupponi, L., Leoni, V., Sala, S., Giorgi, A., & Bertoni, D. (2023). Saffron growing in Italy: A sustainable secondary activity for farms in hilly and sub-mountain areas. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 21(1). <https://doi.org/10.1080/14735903.2023.2270263>
4. Drost, D. (2023). Asparagus breeding: Future research needs for sustainable production. *Frontiers in Plant Science*, 14, 1148312. <https://doi.org/10.3389/fpls.2023.1148312>
5. André, M., Pujos, L., & Martin, G. (2024). Potential for and impacts of mainstreaming diversification crops through institutional catering. *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 8, 1412281. <https://doi.org/10.3389/fsufs.2024.1412281>
6. Zieliński, M., Juszczak, S., Jarzebowski, S., Petersen, B., & Guzmán Rivera, A. (2026). The impact of Common Agricultural Policy eco-schemes on crop structure simplification and

crop diversity in Poland: A regional assessment. *Agriculture*, 16(3), 386. <https://doi.org/10.3390/agriculture16030386>

7. Hong, J. Y., Jang, H. J., Lee, H. N., Choi, S. W., Jung, H. H., Ahn, M. S., Lee, I. B., & Ku, Y. G. (2025). Yield and bioactive compounds of asparagus (*Asparagus officinalis* L.) grown in open field and rain shelter systems on reclaimed land in Saemangeum. *Horticulturae*, 11(9), 1067. <https://doi.org/10.3390/horticulturae11091067>

8. Barbieri, C., Stelluti, S., & Scariot, V. (2025). Saffron-Red Gold: enhancing its profitability through the sustainable cultivation and valorization of its by-products. *Agronomy*, 15, 2183. <https://doi.org/10.3390/agronomy15092183>

9. Tkach, N. (2023). Perspektyvy vyroshchuvannia nishovykh silskohospodarskykh kultur dlia maloho ahrobiznesu Ukrainy [Prospects for cultivating niche agricultural crops for small agribusiness in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-42>

10. Zabala, J. A., Martínez-García, V., Martínez-Paz, J. M., López-Becerra, E. I., Nasso, M., Díaz-Pereira, E., Sánchez-Navarro, V., Álvaro-Fuentes, J., González-Rosado, M., Farina, R., Di Bene, C., Huerta, E., Jurrius, A., Frey-Treseler, K., Lóczy, D., Fosci, L., Blasi, E., Lehtonen, H., & Alcon F. (2023). Crop diversification practices in Europe: an economic cross-case study comparison. *Sustainable Science*, 18, 2691–2706. <https://doi.org/10.1007/s11625-023-01413-1>

11. Hebryn-Baidy, L., Sakal, O., Tretiak, N., Kovalenko, A., Shtogryn, H., Kovalyshyn, O., & Vrublevska, O. (2021). Cultivation of niche crops and prospects of eco-innovative agricultural production in Ukraine. *Acta Scientiarum Polonorum. Formatio Circumiectus*, 20(3–4), 29–46. <https://doi.org/10.15576/ASP.FC/2021.20.3/4.29>

12. Tridge. (2024, March 28). *In Germany the asparagus volume produced is almost 6 times higher than the volume imported*. <https://www.tridge.com/news/asparagus-in-germany-the-volume-produced-is-vggjiq>

13. Hernandez, V. (2023, May 2). *Health status of European asparagus*. *Fruit Today*. <https://fruittoday.com/en/health-status-of-european-asparagus/>

14. Fanarioti, K. (2026, January 26). *Saffron from Kozani, a crop in turmoil*. 22 *Mediterranean*. <https://www.22-med.com/en/saffron-from-kozani-a-crop-in-turmoil/>

15. Ivchenko, T., Rud, V., & Lialuk, O. (2023). Ekonomichna efektyvnist konveiernoho vyrobnytstva sparzhi zelenoi [Economic efficiency of conveyor production of green asparagus]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii*, 5, 9–16. <https://doi.org/10.32782/CMI/20232-5-2>

16. Stolbova, A., & Sokolova, D. (2025). *Pivtora hektara: vymushenyi pereselenets z Kakhovky vyroshchuiє sparzhu na Cherkashchyni* [One and a half hectares: A displaced person from Kakhovka grows asparagus in Cherkasy region]. *Suspilne Cherkasy*. <https://suspilne.media/cherkasy/1034967-pivtora-hektara-vimusenij-pereselenec-z-kahovki-virosue-sparzu-na-cerkasini/>

17. Terliuk, I., & Lobur, L. (2025, November 30). «Vrozhaiu shafranu tshorich ne bude»: pidpriemets z Ternopilshchyny rozpoviv pro vyroshchuvannia spetsii [«There will be no saffron harvest this year»: An entrepreneur from Ternopil region talks about spice cultivation]. *Suspilne Ternopil*. <https://suspilne.media/ternopil/1167918-vrozau-safranu-cogoric-ne-bude-pidpriemec-z-ternopilsini-rozpoviv-pro-virosuvanna-specii/>

18. CSO Digital. (2026). *Aktualni hranty dlia biznesu v Ukraini: 2026* [Current grants for business in Ukraine: 2026]. <https://csodigital.org/actualni-granty-dlya-biznesy-2026>

19. Ukrainskyi veteranskyi fond. (2026). *Konkursni prohramy z finansuvannia proektiv veteranskoho biznesu: 2026 rik* [Competitive programs for financing veteran business projects: 2026]. <https://veteranfund.com.ua/contests/>

20. Portal Diia. (2026). *Hrantova pidtrymka ahrovyrobnykiv, shcho vyroshchuiut nishyevi yari kultury* [Grant support for agricultural producers cultivating niche spring crops]. <https://business.diia.gov.ua/news/hrantova-pidtrymka-ahrovyrobnykiv-shcho->

vyroshchuiut-nishevi-iari-kultury

21. Perehuda, Yu. (2023). Doslidzhennia konkurentospromozhnosti ukrainskoho moloka ta molochnykh produktiv na natsionalnomu i svitovomu rynkakh [Research on the competitiveness of Ukrainian milk and dairy products in national and global markets]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 52. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-7>

22. Wu, M., & Zhang, Q. F. (2025). Producer-oriented and consumer-oriented alternative food networks and rural revitalization in China: Distinct trajectories and variegated impacts. *Habitat International*, 156, 103289. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2025.103289>

23. Mirzoieva, T., Stepasyuk, L., Diachkov, D., Nitsenko, V., Velychko, O., Lozynska, T., & Kapelista, I. (2024). Prospects for the production of niche grain crops in the context of the need to ensure food security. *Rocznik Ochrona Środowiska*, 26, 568–586. <https://doi.org/10.54740/ros.2024.051>

24. Khan, R., Farooq, M. S., Khelifi, A., Ahmad, U., Ahmad, F., & Riaz, S. (2024). Internet of things (IoT) based saffron cultivation system in greenhouse. *Scientific Reports*, 14(1), 22589. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-69513-1>

25. Arbulú Ballesteros, M. A., Montes Ninaquispe, J. C., Ludeña Jugo, D. A., Arbulú Castillo, J. C., Aldana, M. L., Santa María, A. L. P., Arbaiza Godos, K. M., Ruiz Chacon, S. V. (2024). Diversification of fresh asparagus exports from Perú. *Journal of Educational and Social Research*, 14(2), 258–267. <https://doi.org/10.36941/jesr-2024-0041>

26. Baidala, V., & Mirzoiev, T. (2025). Orhanizatsiino-ekonomichni pidkhody do rozvytku vyrobnytstva nishevykh kultur: zarubizhnyi dosvid [Organizational and economic approaches to the development of niche crop production: Foreign experience]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 4(55), 401–408. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-55-55>